

“Sta bij discussies over burgerschapsonderwijs keer op keer stil bij rol van de leerkracht.”

Jeroen van Waveren is werkzaam aan de *Hogeschool iPabo* als *docent Diversiteit en Kritisch burgerschap, Godsdienst/levensbeschouwing & Beroepsethiek*. Hij is programmaleider Opleiden in de school en promoveerde op "Burgerschapsonderwijs en de leerkracht binnen het speelveld van pedagogiek en politiek".

Een pleidooi voor grensverleggend burgerschapsonderwijs

Met de vernieuwde wet is er meer duidelijkheid voor besturen en scholen, maar het is de vraag of het ook duidelijke handvatten biedt voor de leerkracht in het klaslokaal. Leerkrachten lopen tegen verschillende dilemma's aan. Het is bovendien van belang om de (aanstaand) leerkrachten zelf een stem te geven en mee te laten denken over de mogelijkheden om burgerschapsonderwijs een plek te geven in hun onderwijs. Ik pleit voor grensverleggend burgerschapsonderwijs 'buiten de hokjes'.

Tekst: Jeroen van Waveren

Grenzen aan de voorbeeldfunctie

Het gaat dan met name over de spanningen tussen sturing en vrijheid, oftewel socialisatie en subjectificatie. De democratische basiswaarden van vrijheid en gelijkheid staan soms op gespannen voet met elkaar en brengen dilemma's met zich mee. Tot hoever reikt jouw vrijheid en in hoeverre beperk je daarmee de vrijheid van een ander? Leerkrachten beseffen dat ze een voorbeeldfunctie hebben wanneer het gaat om (met name de socialiserende kanten van) burgerschapsonderwijs, maar vragen zich ook af tot hoever deze voorbeeldfunctie reikt. Hoe zit het bijvoorbeeld met bepaalde (politieke of culturele) overtuigingen die leerlingen de klas inbrengen. Hoe positioneer je je hierin als leerkracht wanneer deze opvattingen botsen met jouw eigen opvattingen over vrijheid en gelijkheid? Als leerkracht moet je je hiertoe verhouden maar kun je hierin ook een actieve rol spelen.

Je voorbeeldfunctie hoeft niet tot uiting te komen door het juiste of sociaal wenselijke te doen of te zeggen, maar kan ook juist tot uiting komen in het 'oproepen' van weerstand of actief andere perspectieven aan te bieden. Sommige studenten lopen stage op scholen waar op het eerste gezicht weinig culturele diversiteit lijkt te ⇒

Leerkrachten worstelen met de praktische uitwerking van burgerschapsonderwijs, blijkt onder andere uit mijn promotieonderzoek. In de wettelijke aanscherping gaat het voornamelijk over de consequenties voor de 'school' en blijft de complexiteit van deze burgerschapsopdracht voor de leerkracht onbenoemd. Er wordt veelal op een metaniveau gekeken naar burgerschapsonderwijs, maar de praktische consequenties voor het onderwijsaanbod in het klaslokaal en het handelen van de leerkracht hierin komen nauwelijks tot een fundamentele verdieping. Daarom is het van groot belang dat er in de discussies over burgerschapsonderwijs keer op keer wordt stilgestaan bij rol van de leerkracht.

Belangrijk hierbij is dat er ook keer op keer een onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende schooltypen, omdat de context tussen bijvoorbeeld voortgezet onderwijs en primair onderwijs grote verschillen vertoont. Deze context heeft gevolgen voor de invulling van het curriculum, de rol van de leerkracht / docent maar ook voor de kansen van burgerschapsonderwijs. Als lerarenopleider en onderzoeker aan Hogeschool iPABO heb ik me de afgelopen jaren vooral verdiept in burgerschapsonderwijs binnen het primair onderwijs en de rol van de leerkracht. Deze blijkt voor veel leerkrachten ingewikkeld. Naast dat leerkrachten niet exact op de hoogte zijn van wat ze hierin 'moeten', lopen ze tegen verschillende spanningen en dilemma's aan in hun onderwijspraktijk.

“Burgerschap kan op een hele natuurlijke manier deel uitmaken van het onderwijsaanbod.”

zijn waardoor het lastig kan zijn om andere perspectieven aan bod te laten komen. Naast het gegeven dat elke klas hoe dan ook divers is, dagen we de studenten vooral uit om ook juist andere perspectieven in te brengen met als doel dat leerlingen zich hiertoe leren te verhouden. Dit betekent dat leerkrachten ook hun eigen overtuigingen los moeten kunnen laten en andere perspectieven kunnen laten zien.

Politieke dimensie van burgerschapsonderwijs

Hier komt ook de politieke dimensie van burgerschapsonderwijs naar voren. Deze politieke dimensie heeft enerzijds te maken met kennisaspecten van de democratische rechtstaat. Uit onderzoek blijkt ook dat deze kennisaspecten van burgerschapsonderwijs vaak onderbelicht blijven. Dit zie je ook in het primair onderwijs terug waar relatief weinig aandacht is voor de (politieke) kennisaspecten van burgerschapsonderwijs (zoals kennis van de democratische rechtstaat). Uiteraard zullen deze kennisaspecten niet in alle groepen een plek hoeven te krijgen, maar er zijn verschillende mogelijkheden om leerlingen hier mee in aanraking te laten komen. Het is kennis die voorwaardelijk is om te participeren als burger maar ook om bijvoorbeeld machtsstructuren, nieuwsberichten en social media te kunnen duiden.

Actief zoeken naar andere geluid

Echter de politieke dimensie van burgerschapsonderwijs zit niet alleen in kennis van het democratische stelsel maar heeft ook te maken met de perspectiefwisseling en het (leren) omgaan met conflicterende opvattingen. Deze conflicten kunnen,

om met Chantal Mouffe te spreken, een antagonistische of agonistische vorm aannemen. Binnen de antagonistische benadering wordt de ander gezien als tegenstander die overtuigd of vernietigd moet worden. Bij de agonistische benadering is de tegenstander geen vijand die verslagen of overtuigd moet worden, maar een tegenstander die vanzelfsprekend aanwezig is in de conflicterende orde van de democratie. Zo kun je als leerkracht een actieve rol spelen door andere 'geluiden' in te brengen zonder direct sturend te zijn naar een politiek wenselijke of juiste uitkomst. Het betekent dat je als leerkracht soms ook actief op zoek moet naar andere geluiden en met elkaar kan onderzoeken waarom deze geluiden er zijn.

Kansen

Wat mij daarnaast opvalt in de discussie over burgerschapsonderwijs, is dat burgerschapsonderwijs vaak ten onrechte tegenover vakken als rekenen en taal wordt geplaatst. De burgerschapsopdracht voor het onderwijs zou vanuit deze redentatie ten koste gaan van de 'primaire' taak van het onderwijs namelijk het taal- en rekenonderwijs. Deze tegenstelling is onjuist en we zouden inclusiever naar burgerschapsonderwijs kunnen kijken. Het is geen kwestie van of-of; het kan heel goed met elkaar samenvallen. Juist in het primair onderwijs liggen hier ook kansen voor leerkrachten, omdat ze vaak verantwoordelijk zijn voor al het onderwijs. Uiteraard betekent dit niet dat wanneer je als leerkracht alleen aandacht besteedt aan taal en rekenen je daarmee ook alle burgerschapsdoelen hebt gedekt. Wat vooral belangrijk is, is dat de vakgebieden niet zo tegenover elkaar hoeven worden gezet.

Op waarde schatten

Om je als burger kritisch te verhouden tot alle complexe thema's die vanuit de samenleving op ons afkomen, is juist heel veel (basis)kennis nodig. Je moet kunnen lezen om verschillende perspectieven te kunnen begrijpen, je moet wiskundige communicatie zoals grafieken en diagrammen kunnen duiden, enzovoorts. De verschillende vakgebieden kunnen vanuit diverse perspectieven eigen betekenis systemen inbrengen die ons als burger helpen om kritisch te kunnen participeren in de democratische samenleving. Om bijvoorbeeld een kritische houding te kunnen aannemen ten aanzien van grote thema's zoals de Covid-19 pandemie of de klimaatverandering en alle (fake) nieuwsberichten te kunnen duiden en op waarde te schatten, is er ontzettend veel kennis van de verschillende (kern)vakgebieden nodig.

Grensverleggend burgerschapsonderwijs

Onder de noemer 'grensverleggend burgerschapsonderwijs', zijn we binnen Hogeschool iPABO dit jaar een onderzoek gestart waarin we samen met (aanstaand) leerkrachten burgerschapsonderwijs zullen ontwerpen dat vertrekt vanuit burgerschapsthema's en verschillende vakgebieden en disciplines met elkaar verbindt. Burgerschap hoeft vanuit dit idee niet zozeer iets te zijn dat 'erbij' komt maar kan juist op een hele natuurlijke manier deel uitmaken van het onderwijsaanbod. Hierbij richten we ons juist ook op wellicht minder voor de hand liggende disciplines zoals rekenen-wiskunde en wetenschap en technologie. Burgerschap heeft raakvlakken met alle vakken en alle vakken kunnen bijdragen in het aanbieden van verschillende

perspectieven en invalshoeken. Doordat in het primair onderwijs vaak de leerkracht voor alle vakgebieden verantwoordelijk is, biedt juist de context van de basisschool hier ook hele mooie kansen. Het zou geweldig zijn wanneer er op scholen vormen van grensverleggend burgerschapsonderwijs worden ontwikkeld.

In ons onderzoek zullen we dat samen met studenten, leerkrachten en docenten en onderzoekers van de iPABO verder gaan onderzoeken. Een van de vragen die daarbij centraal staat, is wat dit vraagt van de professionalisering van de (aanstaand) leerkracht. Het is in dit proces van wezenlijk belang om de (aanstaand) leerkrachten zelf een stem te geven en ze mee te laten denken over de mogelijkheden om burgerschapsonderwijs een plek te geven in hun onderwijs.

Interesse?

Mocht u mee willen denken of zelf voorbeelden hebben van 'grensverleggend burgerschapsonderwijs' of als u interesse heeft in het proefschrift. Mail dan naar: j.van.waveren@ipabo.nl

Van Waveren, J. (2020).
Burgerschapsonderwijs en de leerkracht binnen het speelveld van pedagogiek en politiek.
Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.